

Provinsialkonsiliet i Söderköping år 1436.

Medeltida källor lämna endast sparsamma upplysningar om ett provinsialkonsilium i Söderköping år 1436. I ett brev, daterat den 29 april 1436, uppmanar kyrkomötet i Basel ärkebiskop Olof att inom en månad efter mottagandet sammankalla ett provinsialkonsilium. Ärkebiskopen fullföljde detta genom att kalla biskop Thomas i Strängnäs och hans kapitel att infinna sig i Söderköping den 14 oktober s. å. Kallelser ha givetvis utgått också till de andra kapitlen. Förhandlingarna ägde rum på angiven plats med Strängnäs biskopen som ordförande¹. Vadstenadiariet talar om deltagarna, »praelati ecclesiarum», och anger tidpunkten: »circa festum Omnium sanctorum»².

Mycket mer har hittills icke varit bekant om Söderköpingskonsiliet. Henrik Reuter Dahl anför i sin edition av *Statuta synodalia veteris ecclesiae Sveogothicae* endast Vadstenadiariets notis och framhåller att konsiliets statut ännu inte återfunnits³. I den senaste skildringen av den svenska kyrkans medeltida historia av Yngve Brilioth heter det att ett provinsialkonsilium sammanträdde på hösten i Söderköping, men att närmare kännedom om dess förhandlingar saknas⁴.

Den följande framställningen vill söka ge en rekonstruktion av det förlorade statudet från Söderköping.

Åtskilliga av de statuter, som utfärdats vid de medeltida svenska provinsialkonsilierna, finnas bevarade i original eller avskrifter. Bestämmelserna i dessa aktstycken, som i modern tid alla utgivits⁵, föreligga dessutom systematiskt sammanförda i ett *k o m p e n d i u m* från mitten av 1400-talet.

¹ Svenska medeltidsregister 1434—1441 n:o 395, 466, 481.

² SRS: I: 1, 153.

³ *Statuta synodalia veteris ecclesiae Sveogothicae*, ed. H. Reuter Dahl, 124. Jfr. Dens., *Svenska kyrkans historia* III: 2, 176.

⁴ Y. Brilioth, *Den senare medeltiden 1274—1521*, 373.

⁵ Angående dessa: J. Gummerus, *Synodalstatuter och andra kyrkorättsliga aktstycken från den svenska medeltidskyrkan*, 1 ff.

Någon medeltida handskrift av kompendiet är icke känd. Det trycktes första gången år 1525 under titeln: »Compendium statutorum provincialium Upsaliensis provinciae Nicolai archiepiscopi» tillsammans med andra kyrkorättsliga dokument i en särskild publikation. I början av 1700-talet omtrycktes denna av Nettelbladt¹. Ett hundratal år senare utgav Reuterdahl ånyo större delen av publikationen i sina »Statuta synodalia» och följde därvid Nettelbladts tryck. Reuterdahls edition återger kompendiet med uppgiften att det författats av ärkebiskop Nicolaus Ragvaldi och hänför det till åren 1438—1448.

Betydelsen av Nettelbladts edition ligger främst däri, att den bevarat kompendiet åt eftervärlden. Av 1525 års upplaga återstå nämligen numera endast ett par bladfragment i Uppsala universitetsbibliotek. Förutom bestämmelser från de kända provinsialstatuterna, innehåller kompendiet också textpartier av annat ursprung².

Man synes inom forskningen icke vara helt på det klara med vad det är för slags stadgar, som ingå i kompendiet. Hildebrand talar om »ärkebiskop Nils Ragnvaldssons samling af stadgar för Uppsala stift»³. Gummerus anser sig ha funnit, att ett parti av kompendiet icke bygger på svenska provinsialkonsiliers beslut. Källan är i detta fall ett Strängnässtatut⁴. Bååth är av den uppfattningen, att Compendium statutorum är sammansatt »af provinsialstatuter intill 1441»⁵. Axel Nelson nämner, »att ärkebiskop Nils Ragvaldsson dragit försorg om, att den svenska kyrkoprovinsens statuter samlades i en bok»⁶. Brilioth framhåller bland svenska kyrkorättsliga dokument från medeltiden den viktiga, »av Nicolaus Ragvaldi ombesörjda sammanfattningen av föregående synoders beslut»⁷.

Av nämnda forskare synas Bååth och Brilioth ha företagit mera ingående undersökningar av kompendiet. Deras uttalanden ha icke närmare motiverats. De stödjas emellertid av samtida källors utsagor angående omständigheterna vid kompendiets tillkomst och bestyrkas ytterligare vid en närmare granskning.

Önskemål om ett kompendium av svenska provinsialstatuter

¹ Schwedische Bibliothec, II, 119 ff.

² Reuterdahls tryck ligger till grund för den följande undersökningen.

³ H. Hildebrand, Sveriges medeltid, III, 785.

⁴ Gummerus, 6 f.

⁵ L. M. Bååth, Bidrag till den kanoniska rättens historia i Sverige, 193.

⁶ Nelson, Om Uppsala universitet under medeltiden i Symbola litteraria, 12.

Brilioth, 637.

ha under Nicolaus Ragvaldis archiepiskopat uttalats vid ett provinsialkonsilium 1441. Statuternas omfattning och olikheter framhållas i det vid konsiliet utfärdade statutet. Detta fortsätter: För att det likväl skall bli lätt att finna i statuterna, anbefaller konsiliet följande åtgärder. Domkapitlen föreläggas att noga granska alla statut, som de äga. Därefter skola kapitlen sammanställa dem i en texttrogen, men kortfattad kompilation (in summariam compilationem compendiose redigant fideliter). Vid närmast följande sammankomst med kyrkoprovinsens domkapitel eller vid ett provinsialkonsilium skola kompilationerna medföras, jämföras, stadfästas och erhålla officiell avfattning och sigillbekräftelse¹.

1441 års provinsialkonsilium hölls under ledning av ärkebiskop Nicolaus Ragvaldi². Denne står bakom inledningsorden till *Compendium statutorum*³. Dessa överensstämma nära med provinsialstatutet av 1441. Det framhålles sålunda i inledningen; att den svenska kyrkoprovinsens statuttradition (traditio statutorum Upsaliensis provinciae) är full av svårigheter och stöttestenar. Den förvirrar och ger oro i sinnena och finner icke det sökta. Detta faller då i glömska. Härigenom borttages eller förminskas emellertid icke statuternas kraft och auktoritet. Även de som av okunnighet handla emot deras bestämmelser ha ansvar. Ärkebiskopen framhåller, att han och övriga biskopar jämte deras kapitel därför önskat göra en sammanställning av den uppsalianska kyrkoprovinsens statuter (Upsalensis provinciae statuta eadem in unum compendium redigere). Syftet är att avlägsna motsättningarna och förtydliga dunkla ställen⁴.

Det står av detta klart, att det är önskemålen från 1441, som genom ärkebiskopens, Nicolaus Ragvaldis, åtgärder resulterat i kompendiet och att detta planerats såsom ett kompendium av enbart provinsialstatuter utan inslag av stiftsstadgar. Till redaktör utsågs, enligt vad inledningen ger vid handen, domprosten i Strängnäs Birger, *decretorum doctor*.

Kompendiet har fyra huvudavdelningar, s. k. »membra». Den första innehåller 21, den andra 8, den tredje 19, den fjärde 141 punkter. Inom avdelningarna äro stadgandena sammanförda flockvis i ungefärlig överensstämmelse med en innehållsförteckning i inledningen till kompendiet. Varje »flock» har sina bestämmel-

¹ Reuter Dahl, 127 f.

² Reuter Dahl, 125.

³ I inledningen heter det: »Idcirco nos Nicolaus dei gratia archiepiscopus Upsaliensis . . . (Reuter Dahl, 129.)

⁴ Reuter Dahl, 128 f.

ser ordnade i tidsföljd¹. Innehållsförteckningens rubriker äro sådana som »brott som medföra exkommunikation», »förbrytelser som straffas med förvägran av kyrklig begravning», »bestämmelser om biskops gengärd», »om sättet att taga arv efter präst»². Rubrikerna saknas emellertid i själva lagtexten. Det oaktat kan man lätt finna sig tillrätta bland stadgandena. De krav på klarhet och överskådlighet, som framförts vid 1441 års konsilium och som ytterligare betonats i inledningen till kompendiet, blevo väl tillgodosedda.

Redaktorn har sålunda bl. a. strävat efter att från olika provinsialstatut till en enda plats sammanföra uttalanden, som behandla samma ämne. Härvid ha för klarhetens skull också källorna redovisats. Redovisningen sker enligt medeltida praxis på så sätt, att man utmärker ett excerperat stadgande med inledningsorden till det aktstycke, från vilket det hämtats³. Bestämmelser ur 1279 års statut utmärkas med något av följande signa, bildade på inledningsorden till dess olika delar, »Zelus domus dei», »Ammonet», »Fecit deus hominem», »Sacrorum canonum», »In maligna», »Cum de viris», »Execrabilis»⁴. De senare provinsialstatuterna utmärkas med blott ett enda signum. Sålunda åsyftas 1368 års med »Birgerus etc.»⁵, 1380 års med »Idecirco justitiae rigor»⁶, 1396 års med »Noverint»⁷, 1412 års med »Quoniam nulla juris sanctio»⁸, 1417 års med »Quoniam non debet»⁹, 1423 års med »In nomine domini Amen, anno a nativitate eiusdem etc.»¹⁰ och 1441 års provinsialstatut med »In nomine domini. Amen, Nos Nicolaus»¹¹. Förtecknen »Quando non debent» och »Quando non

¹ Se t. ex. bestämmelser angående prästs kvarlätenskap (Reuterdaahl, 139 punkt 1 ff.). Dessa ha hämtats från 1248, 1279, 1412 och 1441 års provinsialstatuter.

² Reuterdaahl, 129.

³ Bestämmelser ur 1248 års provinsialstatut utmärkas genom direkt hänvisning (Reuterdaahl, 129 f., 139 f.). Jfr. Gummerus, 33.

⁴ Jfr DS n:o 692.

⁵ Reuterdaahl, 51.

⁶ Reuterdaahl, 89.

⁷ Reuterdaahl, 97.

⁸ SD n:o 1616.

⁹ SD n:o 2408.

¹⁰ Reuterdaahl, 117.

¹¹ Reuterdaahl, 125.

dum» i Nettelbladts och Reuterdahls editioner äro feltryck för »Quoniam non debet»¹.

De nu nämnda förtecknen äro bildade på inledningsorden till samtliga kända provinsialstatut. Kompendiet innehåller emellertid ännu tre signa, »In nomine domini», »In nomine domini, Amen» och »In nomine domini, Amen. Anno domini etc.». Dessa förtecknen kunna icke föras tillbaka på de kända texterna. De avse följaktligen okända provinsialstatut. Frågan är vilka.

I Vadstenadiariet och i ärkebiskop Nicolaus Ragvaldis kompendium finnas uppgifter om datum och feriationsgrad för den heliga Annas fest i december. Dessa ha ofta anförts i vetenskapliga undersökningar². Texten i kompendiet lyder (IV: 104): »Item ex statuto, quod incipit: Quoniam non debet etc., assumitur festum Annae per totam provinciam, et pro festo terrae; quod licet revocatum fuerit, quoad solennitatem pro festo terrae, in statuto: In nomine domini, Amen. Anno domini etc. et in recompensam institutum festum Annae in crastino nativitatis Mariae in ecclesia duplex, cum octavis: tamen iterum ex statuto: In nomine domini, Amen. Nos Nicolaus etc. assumitur pro festo terrae»³.

Med ledning av textens förtecken kan man återfinna den första bestämelsen i början av 1417 års statut⁴. Den andra hör till ett okänt provinsialstatut. Den tredje är identisk med punkt

¹ Kompendiets punkt 4 membrum 2 innehåller det förstnämnda förtecknet, som finnes såväl i Reuterdahls som i Nettelbladts tryck. Själva stadgandet synes vara hämtat ur 1417 års provinsialstatut (SD n:o 2408). Detta har överallt i kompendiet förtecknet »Quoniam non debet». — Texten till punkt 92 membrum 4 behandlar frågan om djäknegillen och är hämtad ur 1412 års provinsialstatut (SD n:o 1616) med tillägget: »et reassumuntur in statuto: Quando non dum». De ovan omtalade fragmenten av 1525 års tryck (Sv. rar. 10: 204) innehålla bl. a. punkt 92 membrum 4. I denna står: Qm nō dz d. v. s. Quoniam non debet. Nettelblatt har sålunda i detta fall upplöst förkortningen felaktigt. En liknande felläsning ligger tydligen också bakom det nyssnämnda »Quando non debent», som bör vara »Quoniam non debet». — I en avskrift av kompendiet i Kh 22 (LStB), nästan helt likalydande med Nettelbladts tryck — dock ej en avskrift av detta — försedd med smärre rättelser av E. Benzeliuss (meddelat av fil. lic. Jan Liedgren) är första ordet i »Quando non debent» rättat till »Quoniam». Förtecknet »Quando non dum» i Kh 22 (punkt IV: 92) är däremot icke korrigerat.

² H. Hildebrand, Sveriges medeltid III, 785; A. Lindhagen, Om betydelsen af uttrycket festum terrae (NTBB 9, 235; G. Lindberg, Die schwedischen Missalien, 179; Kyrkans heliga år, 330.

³ Reuterdahl, 158.

⁴ DS n:o 2408.

4 i 1441 års statut¹. I det här anförda textavsnittet återger kompendiet alltså en följd av bestämmelser, av vilka den mellersta tillkommit under perioden mellan åren 1417 och 1441. Under denna tid faller provinsialkonsiliet 1436. Och att bestämmelsen hänför sig till just detta konsilium framgår av det andra aktstycket om konsiliet, Vadstenadiariets uppgift om vad som beslöts i den föreliggande frågan vid konsiliet 1436: »festum Anne non esset festum terre; sed in ecclesia sub duplici celebraretur»². Bestämmelserna med förtecknen *In nomine domini. Amen. Anno domini* är sålunda träffade vid provinsialkonsiliet 1436.

Nu kan man emellertid icke räkna med att med säkerhet erhålla hela 1436 års statut genom att ur kompendiet utgalla och sammanföra de med de angivna förtecknen utmärkta stadgandena. Kompendiet har nämligen en mängd bestämmelser utan proveniensbeteckning. Men också här är det möjligt att få fram vad som hämtats ur provinsialstatutet 1436.

Metoden är följande. Man nedskriver först de kända provinsialstatuterna ord för ord i en spalt. Bredvid denna utplaceras sedan kompendiets stadganden på sina »rätta», ursprungliga platser. Genom en schematisk registrering i tabellform håller man reda på utplacerade och kvarstående hela punkter eller delar av sådana. En dylik undersökning ger vid handen, att praktiskt taget alla stadganden i de i Svenskt Diplomatarium och Reuterdahls Statuta synodalia utgivna svenska provinsialstatuterna, nio stycken mycket omfattande aktstycken, ha motsvarighet i kompendiet³. Det framgår också, att orsaken till att många av dess bestämmelser icke erhållit proveniensbeteckning är, att de ansluta sig till ett i texten nyss angivet förtecken⁴.

Sedan restitueringen slutförts, kvarstå textpartier i mem-

¹ Reuterdahl, 125.

² SRS I: 1, 153.

³ Stadgandena äro ofta något förkortade i kompendiet. — De partier ur provinsialstatuterna, som icke medtagits i Nicolaus Ragvaldis edition äro tidsbestämda inlednings- och avslutningsord, uppgifter angående tid och plats för konsilierna, närvarande biskopar o. s. v. Vidare förmanande eller bestraffande inledningar till vissa stadganden. Förhållandet är enahanda i fråga om någon enstaka »otidsenlig» bestämmelse t. ex. ur 1248 års statut: »Exceptis quinquagenariis sacerdotibus et feminis. qui si fidem dederint et sub magna pena pecunaria promiserint episcopo de omnimoda continentia et quod numquam in eadem tecto simul dormiant, poterit eos episcopus si ei bonum et tutum uidebitur, sustinere . . .» (DS n:o 359).

⁴ Se t. ex. Reuterdahl, 142, där »Ammonet» i punkt 11 också gäller för 12 och 13. Jfr texten i DS n:o 692.

brum I punkt 15, 17—21, II: 8, III: 12, 16—18, IV: 4, 25—70, 104, 114, 120—122. Därav ha I: 15 och 21 förtecknet »In nomine domini, Amen», I: 17 »In nomine domini». Punkterna I: 18—20, ehuru utan signa, ansluta sig till det sistnämnda ur innehållssynpunkt. III: 12 har signum »In nomine domini, Amen. Anno domini etc.». Detta är exakt samma signum som till den bestämmelse om den heliga Annas fest (IV: 104), om vilken det nyss visades, att den tillhör 1436 års provinsialstatut. I: 15, 17 ha förtecken likalydande med III: 12 förra delen. Alla tre innehålla bestämmelser mot usurarii. Slutsatsen måste bli, att även de två förstnämnda punkterna av redaktorn tagits ur Söderköpingsstatutet av år 1436.

Härmed äro frågorna angående kompendiets signa lösta. Samtliga »kvarstående» stadganden utom IV: 4 och 25—70 bilda på samma grunder som de nyss anförda ett enhetligt aktstycke. IV: 4 och 25—70 äro var för sig tillägg till 1279 års provinsialstatut. De synas ha gjorts, då statutet utfärdats vid senare provinsialkonsilier.

Ovan ha 1279 års originalstatuts förtecken i kompendiet redovisats. Tilläggen sakna sådana. Förklaringen härtill är, att originalstatutets förtecken voro reserverade för detta. Ett överflyttande av dem på tilläggen hade inneburit, att de senare åsatts felaktig ursprungs beteckning.

Som nämnts återfinner man i kompendiet praktiskt taget samtliga bestämmelser i de hittills kända provinsialstatuten, om än i något förkortad form. Det är följaktligen troligt, att detta tämligen fullständigt bevarat också Söderköpingsbeslutets stadganden. Med ledning av den ovan utförda analysen av kompendiet kan det statut som utfärdats vid provinsialkonsiliet i Söderköping 1436 rekonstrueras.

I.

Item qui simplicem fornicationem et usuram seriose negant esse peccata mortalia, haeretici sunt censendi, et per canones excommunicandi, quia haeretici sunt excommunicati. Quod etiam declaratur et reperitur in statuto quod incipit: *In nomine domini, amen* (I: 15).

Item ex statuto quod incipit: *In nomine domini, amen, a nativitate ejusdem*, et statuto quod incipit: *Quoniam nulla juris sanctio etc.* qui dicunt sepeliendos publicos usurarios sunt excommunicati, quod reperitur in statuto: *In nomine domini* (I: 17).

Item ex eodem usurarii sive clerici sive laici, nisi usuram post trinam admonitionem restituerint, vigore ipsius statuti sunt excommunicati ipso facto (I: 18).

Item ex eodem inferiores episcopis singulares personae, quae locant domos usurariis, sunt excommunicati. Simile infra membro III. puncto XVI. Item si laici non deputati per episcopos intromittentes se de oblationibus requisiti per episcopos vel eorum officiales ratiocinia non reddiderint infra VI dies, aut claves receptaculorum oblationum assignare recusaverint, sententiam excommunicationis incurrunt; a qua non absolventur, nisi praemissa adimpleverint cum effectu (I: 19).

Item excommunicati sunt laici qui exercent usuras, ex statuto: *In nomine domini, amen* (II: 8).

Item ex statutis, quorum primum incipit: *In nomine domini, amen, anno a nativitate ejusdem etc.* et alterum: *In nomine domini, amen. Anno domini etc.* Usurarii publici carebunt ecclesiastica sepultura (III: 12).

Item ex statuto quod incipit: *In nomine domini, amen*: Domini episcopi et superiores, qui locant domos usurariis, suspensi sunt. Collegium et universitas interdicti sententias incurrunt (III: 16).

Item clerici, qui usuras exercent, ab officio et beneficio sunt suspensi (III: 17).

Item ex eodem prohibetur, ne usurarii ex una dioecesi in aliam transferantur tumultandi (III: 18).

Item existimant lestim ordei in superiori Svecia ad XV. marcas. Item quod in parochialibus ecclesiis in majoribus solennitatibus publicentur poenae usurariorum, et enumerantur ibi poenae juris, quae habentur in Cap. quanquam de usuris in 6to et Cap. Quia X de usuris quas nos sub titulis convenientibus hujus summationis collocavimus juxta earum convenientiam. Quae repetuntur in concilio, quod incipit: *In nomine domini etc.* quarum aliquas sub hoc titulo subnectemus, quae sub aliis titulis non sunt collocatae; quia hic congruentius ponuntur. Et primo usurariis debet denegari corpus Dominicum. Item quod nullus eorum confessiones recipere audeat, vel eos absolvere, nisi ante satisfecerint de usuris, vel sufficientem cautionem dederint de satisfaciendo. Nec possunt facere testamentum, ut praenotatur (IV: 114).

Item ex statuto: *In nomine, domini, amen. Anno domini, etc.* disponitur, quod deputetur unus praelatus et unus canonicus apud quamlibet Ecclesiam Cathedralem, qui invigilent, ut statutum contra usurarios editum apud cathedrales et inferiores ecclesias, et quando episcopi visitant, publicetur, dum sermones ad populum habent, et si quos in dioecesi noverint usurarios, illos ammonent, vel ammoneri procurent aut ad episcopum, si per eos fieri nequeat, referant, ut ipse executionem faciat (IV: 120).

II.

Item oblationes, quae obveniunt in publicis stationibus dividantur in tres coaequales partitiones, quarum una cedat ecclesiae, vel alii pio

loco, ubi offeruntur, altera episcopo, et tertia curato vel capellano loci; exceptis calicibus, ornamentis altarium et cera, quae ecclesiae vel loco cedant, cui specialiter offeruntur. Hoc verum, nisi aliud fiat in fraudem vel odium, pretium reliquiarum, quod tunc arbitrio episcopi vel capituli relinquatur moderandum (IV: 122).

III.

Item ex statuto, quod incipit: *Quoniam non debet etc.*, assumitur festum Annae per totam provinciam, et pro festo terrae; quod licet revocatum fuerit, quoad solennitatem pro festo terrae, in statuto: *In nomine domini, amen. Anno domini etc.* et in recompensam institutum festum Annae in crastino nativitatis Mariae in ecclesia duplex, cum octavis: tamen iterum ex statuto: *In nomine domini, amen. Nos Nicolaus etc.* assumitur pro festo terrae (IV: 104).

Item constituitur festum angelorum totum duplex et ipsius festi octavae instituuntur. Item tertia et quarta diebus paschae et pentecostes post meridiem laborare in agris, quando instat tempus serendi, licet, nisi in eis alia festa occurrerint solennia (IV: 121).

IV.

Item inhibetur in eodem sub intimatione maledictionis aeternae ne de cetero quisquam veneretur aut colatur pro sancto, nisi quem sedes apostolica approbaverit, et quem romana ecclesia venerandum determinat et colendum (I: 20).

Item excommunicati sunt voluntarii homicidae, ex statuto quod incipit: *In nomine domini, amen* (1: 21).

Att statudet återspeglar förhållanden i den svenska kyrkoprovincen vid den tidpunkt, då det utfärdades, är så mycket sannolikare som andra statuter ge uttryck åt konsiliers reaktion mot existerande missförhållanden inom kyrkoprovinsen¹. På förhål-

¹ I inledningen till 1396 års provinsialstatut framhålles, att detta tillkommit på grundval av det som prokuratorer och synodalvitnen vid konsiliet anfört om tillståndet i stiftet (Reuterdaahl, 98). Ett par fall av liknande art skola här i korthet beröras.

Cod. C 578 i Uppsala universitetsbibliotek (på vilken fil. lic. Jan Liedgren gett mig anvisning) innehåller (fol. 275 ff.) bl. a. en avskrift av ett notarialinstrument angående vittnesförhör inför biskop Eskil i Växjö under augusti 1423. Dessa gällde trovärdigheten av ett intyg, som styrkte, att »Iohannis Haquini presbiter Wexionensis dyocesis» var oskyldig till en kvinnas död i Aneboda. Av vittnesförhören framgick bl. a., att kvinnan tidigare varit hans konkubin. På grundval av förhören nödgades biskopen förklara, att in-

landen av detta slag ta otvivelaktigt de många bestämmelserna i Söderköpingsstatutet om ockrare sikte — ocker påtalas annars relativt sällan i svenska provinsialstatuter och aldrig i samma omfattning som 1436 (I). I punkt I: 20 brännmärkes under hot om evig fördömelse det förhållandet att en person vördas och dyrkas

tyget var lögnaktigt. Affären i Aneboda uppges ha skadat biskopens rykte, enär den blivit känd i Arboga (Arbugis). Samma codex upptar i notarialinstrument också en den 16 februari s. å. av nyssnämnde biskop utfärdad protestskrivelse mot att han uppburit olagliga inkomster. Protesten har tillkommit i kapitlets närvaro efter genomläsning av provinsialstatutet (lectis statutis provincialibus nunc Arbugis editis). Biskopen definierar i sin protest närmare den ömma punkt, som träffats av provinsialstatutets bestämmelser, och opponerar mot beskyllningen att han genom att göra avdrag på hos honom pantsatt egendom tillgodogjort sig ränta (nos velle . . . de bonis immobilibus seu predialibus quibuscunque nobis quolibet inpigneratis defalcare et in sortem principalis debiti computare).

»Arbugis» i det senare dokumentet är — som framgår av detta — mötesplatsen för provinsialkonsiliet år 1423. I C 578 är nu nämnda aktstycke upptecknat omedelbart före det förra, i vilket ju också ordet »Arbugis» förekom. Det ligger nära till hands att antaga ett inre samband mellan båda. Antagandet bekräftas av det som provinsialstatutet har att meddela. Detta, daterat den 8 januari, går tillrätta med sådana missbruk, som ovan relaterats. Mot slutet av detsamma redogöres det ingående för straffåtgärder mot den klerk som lever i konkubinät, och framhålles, att det är dennes biskop, som vidtager sådana. Hela förra delen av provinsialstatutet riktar sig, bl. a. anförande en stadga av konung Magnus Eriksson, mot ockrare (Reuter-dahl, 117 f.).

Det är uppenbart, att biskop Eskil varit föremål för en mindre fördelaktig uppmärksamhet vid konsiliet, i vilket han icke deltog utan lät sig representeras. Växjöbiskopens rättagning har säkerligen icke varit enda anledningen till provinsialstatutets bestämmelser mot ockrare. Det finns skäl att antaga, att biskop Knut i Linköping för konsiliet rapporterat en riddare Bengt Niklissson, som av honom betraktades som en under kyrkans dom hemfallen ockrare. Biskop Knuts inställning, ytterligare understruken i Arbogastatutet, var nämligen orsak till att Bengt Niklisssons begravning den 24 juli 1423 i det av honom under livstiden gynnade Vadstenaklostret måste företagas med den största hemlighetsfullhet (G. Carlsson, Bengt Niklissson, Sv. biogr. lex. 3, 197).

Kellerman, Jakob Ulfsson, 333 f., framhåller, att vid provinsialkonsiliet i Arboga år 1474 präster bl. a. klagat över att Uppsala domkapitel betungat dem med en avgift på fem mark efter varje avliden kyrkopräst. Konsiliet stadfäste emellertid med ett tillägg femmarksavgiften under hänvisning till en stadga av ärkebiskop Johannes Haquini. Den så kommenterade stadgan har intagits i statuterna.

som helgon utan att den romerska kyrkan givit sitt tillstånd därtill. I nästa punkt följer exkommunikation av uppsåtliga mördare (IV). Står även detta i samband med aktuella förhållanden?

Det kan anmärkas, att stadgandena I: 20 och I: 21 i kompendiet icke har samband med några andra av liknande art. De ha ej heller några motsvarigheter i andra provinsialstatuter. I: 20 och I: 21 synas i Söderköpingsstatutet ha varit ordnade på samma sätt som i kompendiet. Frågan är varför bestämmelser mot helgonkult och mördare inryckts just i 1436 års provinsialstatut.

Samtiden kände en ny helgonkult, Engelbrekts¹. Hans banemän, Måns Bengtsson samt dennes fader, Bengt Stensson, hade efter mordet den 27 april eller 4 maj 1436 slutit sig inne på Göksholm, därefter flytt till Ringstadaholm och senare troligen sökt en ny tillflyktsort på andra sidan danska gränsen.

På den med Söderköpingskonsiliet samtida herredagen blev riddaren Erik Puke svårt förödmjukad och riddaren Broder Svensson avrättad. Båda hade kämpat tillsammans med Engelbrekt. Där beviljades lejd utan villkor åt dalafogden Jösse Eriksson. Engelbrekts banemän, vilka också fruktade för sina liv, måste däremot lova att underkasta sig rättgång och dom i alla mål, som kunde komma att anhängiggöras mot dem på grund av deras gärningar i det förflutna². Stämningen vid herredagen har uppenbarligen ej varit för Engelbrekt och hans verk. Men man har krävt, att rättvisan skulle ha sin gång ifråga om hans mördare. Ett samband mellan besluten vid herredagen och konsiliet torde föreligga. Det återstår att se, huruvida vid detta närvarande prelater haft anledning framdriva de ovan refererade besluten.

Man känner icke till någon aktion från någon av den svenska kyrkans ledande män för Engelbrektskultens utbredning, än mindre någon anhållan till påvestolen om kanonisering med åtföljande kanonisationsprocess. Den svenska kyrkans ställningstagande markeras därav att Engelbrekts namn icke förekommer i något svenskt brevarium. En händelse från Sturetiden visar, att för en aristokratiskt sinnad prelat som Jakob Ulfsson Engelbrekts blotta namn varit en styggelse³.

Helgonkult utan påvestolens och den romerska kyrkans med-

¹ I december 1436 erhöll — enligt rimkrönikans berättelse — Erik Puke bistånd av Närkes bönder för belägringen av Örebro slott mot löfte att efter erövringen göra om det till ett kloster och dit införa Engelbrekts kvarlevor (Rimkrönikor 2, 132 ed. Klemming; G. Carlsson, Engelbrekt som helgon, 236 f.).

² G. Carlsson, Senare medeltiden 1, 377 f.

³ G. Carlsson, Engelbrekt, 239.

givande förbjöds redan i Alexander III brev till Sverige under 1170-talet i ordalag närstående dem som anförs i provinsialstatutet: *et hominem illum de cetero colere in periculum animarum vestrarum nullatenus presumatis . . . non liceret vobis pro sancto absque auctoritate Romane ecclesie eum publice venerari*¹. En prelat tillhörande aristokratpartiet har sålunda vid Söderköpingskonsiliet med udd mot Engelbrektskulden kunnat skjuta framför sig den romerska stolens krav att få bestämma angående helgon dyrkan. Konsiliets approbation av ett stadgande härom i statutet var en given sak.

Den kanoniska lagen bestraffade mord med exkommunikation. Denna gällde även anstiftare och sådana som mottogo, försvarade eller dolde mördare². Mord var ett biskopligt reservatfall³. Bengt Stenssons Göksholm, i vars närhet ogärningen mot Engelbrekt blivit begången, låg i Strängnäs stift. Den Engelbrekt närstående biskop Thomas hade alltså att å kyrkans vägnar heivra brottet. Det förhållandet att Bengt Stensson tog emot Måns Bengtsson på sitt slott gjorde honom till dennes medbrottsling. Deras flykt till Ringstadaholm i Linköpings stift var också en flykt undan Strängnäs biskopen. Desto större anledning har denne haft att yrka på att ett stadgande om mördares exkommunikation skulle inryckas i Söderköpingsstatutet.

Sigurd Kroon.

¹ DS n:o 41; c. 1 X de reliquiis III 45.

² c. 1 in VI de homicidio V 4.

³ Reuterdahl, 81.